

MEDIKALIZÁCIÓ

Aggályoskodás és „egészségizmus”

Sorozatunk bevezetőjében említettük *James La Fanu* A modern medicina felemelkedése és hanyatlása című könyvét, mint a medicinán belüli és azt övező késő modern bizonytalanság egyik tipikus és alapos megnyilvánulását. Ebben a művében a szerző a modern medicina négy olyan paradoxonát említi, amelyek a leginkább hozzájárultak „kétségbeeséséhez”. Az egyik ezek közül a „gondterhelt egészség” nevet viseli. „A modern medicina jótéteményeinek a betegségtől és végső soron a haláltól való félelem csökkentésében azt kellene jelentenie, hogy az emberek most kevésbé aggódnak egészségükért, mint a múltban. De a trend újra csak ellenkezője annak, mint amit elvárnánk. A népességnek az az aránya, amely azt állítja, hogy »aggódik egészségéért« az elmúlt harminc évben közvetlen párhuzamban emelkedett a »sajnálkozó« orvosok számának növekedésével – tízből egyről egy a kettőbőltre.”

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a medikalizáció osztársadalmi játszma. Ami azt jelenti, hogy noha a medicina és annak intézményrendszere látszik a játszmát szervező aktív erőnek, és a társadalom, a betegek, az egészségipar fogyasztói pusztán passzív befogadónak, élvezőinek, olykor elszenvedőinek tűnnek fel a medikális attitűd ellenállhatatlan térhódításának, mindazonáltal nem szabad elfelejtenünk, hogy a medicina helyét összkulturális tényezők jelölik ki. Hivatásának, értékeinek meghatározása egy sajátos, és gyakran magától értetődő, nem reflektált, és így nem is feltűnő alkufolyamatban történik, amelyben a vevő és az eladó szempontjai eredetileg sem estek túl távol egymástól. A medicina nem képes portékáját a társadalomra erőltetni, ha az nem éppen ilyesmit keres a piacon. Csak azt a társadalmat, kultúrát lehet medikalizálni, amelynek nincsenek igazi alternatívái morális, életvezetési gondjainak megoldására, mint testének egyre szorosabb ellenőrzés alá vonása, és szorongással teli vágyai szerinti átalakítása. Ha a test a jó és a rossz, a kulturális és természeti, a maskulin és feminin, a racionális és irracionális, egyszóval a társadalmi-kulturális ellentétek csataterévé válik, ráadásul úgy, hogy az alternatív harcmezők szinte teljesen elfogynak, akkor nem csoda, hogy a medicina olyan helyzetbe kerül, amikor egyszerre tudósít a veszélyekről, az ellenség csapatmozgásairól, és kínálja fel a sikeres küzdelem megvívását szolgáló eszközöket.

A medikalizáció a modern kockázati kultúra intézményes attitűdjeinek egyik legfontosabbika. Egyszerre látszik csökkenteni korábbi egészségkockázatokat, számol fel betegségeket, ugyanakkor megnevez számos újat, és figyelmeztet a mindenütt jelen lévő veszélyre.¹ Egy sajátos mozgalom növekszik fel, az „egészségizmus”, amely szinte az összes érzéki élvezetet veszélyforrásként jelöli meg. Az „élni veszélyes” hagyományos, jól ismert bölcsességének mosolyt fakasztó, pillanatnyi felüdülést keltő hatása radikálisan megváltozik azzal, hogy „operacionalizálódik”; olyan részüzenetekre esik szét, amelyek mintegy konkretizálják az élet általános veszélyességét, és ebben az új megsokszorozódott kiadásában már az a bizonyos mosoly is az arcunkra fagy. Világossá, szinte láthatóvá válnak a rettegett halálhoz vezető utak, amelyeket a „bonmot-ban” még köd takar. A veszély kézzel foghatóvá válik és beférkőzik életünk szinte minden történésébe – nem lehet előle elbújni.

„Állandóan az egészséggel kapcsolatos üzenetekkel bombáznak bennünket, amelyek megváltoztatják az egészségről és a betegségről vallott felfogásunkat, elmélyítik a magunkra és a testünkre vonatkozó aggályainkat: »Vajon beteg vagyok, tekintettel arra, hogy

ugyanolyan tüneteim vannak, mint amelyeket az újság orvosi rovatában leírtak?» »Törődjek a bőrömmel úgy, ahogy a szakértő a televízióban mondta? Miért nem gondoltam korábban az étrendem javítására?» Az öngyógyszerelés ellenőrzést nyújt számunkra a bizonytalanság örökké növekvő területe felett, ahol csak a szakértők tanácsaira támaszkodhatunk. Természetesen nem vagyunk tudatában annak, hogy nagyon gyakran ugyanezek a szakértők azok, akik zavarodottságunk okaiért elsősorban felelősek. Mindez a mindennapi élet széles körű terapeutizációjához vezet, így most még parancsolóbbnak tűnik fel, hogy inkább gyógyítsd az életet, mint éld.”²

A medikalizáció szociálpszichológiájának egyik legfontosabb eszköze a külső fenyegetések belsővé tétele, a büntetéssel való fenyegetés „lelkiismeret-furdalássá” alakítása. A figyelmeztetések nem pusztán a külső valóság részei, amelyektől el lehet fordulni, el lehet menekülni, a televízió, a rádió kikapcsolásával, vagy az újság félretételével, hanem betolakodnak a lelkünk zugaiba, majd belső ellenőrként működnek tovább.

Mondhatnánk erre, hogy a szakértőknek a maguk szempontjából igazuk lehet a saját területükön előforduló veszélyeket illetően. Az egyes szakterületek normalizációs kísérletei azonban olyan hálózattá állnak össze, amelyek szinte csapdába ejtik kultúránk saját életéért aggódó, a haláltól rettegő, tipikusan nárcisztikus személyiségét. Az élet az óvatosságok, illetve az elmulasztott óvatosság miatti lelkiismeret-furdalás, büntudat színterévé válik.

Az aggodalmak hálója mára olyan sűrűn szőtté vált, amelynek szorításában lehetetlen minden jó tanácsnak egyszerre megfelelni. Nem is szólva arról, hogy a jó tanács idővel rossz tanácsá értékelődik át és fordítva. Nem marad más, mint az életet szinte lappangva átszövő rossz közérzet; az élet általános vezetését átható homályos és differenciálatlan sikertelenségérzés.

„A lényeg [...] nem az, hogy a mindennapi élet önmagában véve kockázatosabb, mint a korábbi időszakok esetében volt. Inkább arról van szó, hogy a modernitás körülményei között mind a laikusok, mind a sajátos – részben kiszámíthatatlan jellegű – területek szakértői számára a kockázatokban és a kockázatok becslésében való gondolkodás többé-kevésbé állandóan jelen lévő gyakorlat. Nem szabad elfelejteni, hogy mindannyian laikusok vagyunk, ha figyelembe vesszük azokat a hatalmas számú szakértői rendszereket, amelyek ráerőszakolják magukat mindennapi tetteinkre. A specialitások szaporodása együtt jár a modern intézmények fejlődésével, a speciális területek további szűkülése a technikai haladás elkerülhetetlen következményének tűnik fel. Minél több specialitás koncentrálódik, annál kisebb az a terület, amelyen az egyén szakértelemre tarthat igényt; az élet más területein éppen olyan helyzetben lehet, mint bárki más. Még azokon a területeken is, ahol a szakértők között konszenzus van, a modern tudás eltolódó és fejlődő természete miatt, a laikusok gondolkodására és tevékenységére gyakorolt »visszaszűrődő« hatás kétértelmű és bonyolult lesz. A modernitás kockázati klímája mindenkit nyugtalanít; senki sem menekülhet.”³

Ez az alaphelyzet azt a felszólítást foglalja magában, hogy „Vakon bízz a szakértőben!” A medikalizáció ebben a tekintetben is csak ezen általános tendencia egyik „alesetének” számít, mindazonáltal olyan alesetnek, amely nagyon is fontos szerepet játszik a „rossz lelkiismeret” kialakításában. Milyen különösnek, egyenesen „nem eviláginak” tűnik fel G. K. Chestertonnak, a híres konzervatív gondolkodónak XX. század eleji álláspontja az akkor még csak éppen felsejlő tendenciákról:

„Mi köze volna az egészségnek az aggályoskodáshoz? Az egészségnek ahhoz van köze, hogy oda se figyelünk rá. Sajátságos és abnormális esetekben szükséges, hogy odafigyeljünk.

Amikor egészségünk különösen megromlik, bizonyára szükségszerűen óvatosnak kell lennünk, és pedig azért, hogy újból egészségesek lehessünk. De még ekkor is csak azért akarunk újból egészségesek lenni, hogy óvatlanok lehessünk. [...] És az emberiségnek meg kell mondanunk, hogy ő maga legyen csak teljesen vigyázatlan. Mert az egészséges embernek valamennyi alapvető tevékenységét határozottan örömmel és az öröm kedvéért kell végeznie; tevékenységét határozottan nem végezheti elővigyázatossággal és az elővigyázatosság kedvéért. Az embernek azért kell ennie, mert van jó étvágya, hogy csillapítsa azt, nem pedig azért, mert van teste, amit fenn kell tartania. Az embernek nem azért kell mozognia, mert túlságosan kövér, hanem azért, mert szereti a vívótört, a lovakat és a hegyeket – szereti őket önmagukért. [...] Az egészség első törvénye az, hogy szükségleteinket nem szabad szükségleteknek tekintenünk; élvezetként kell tekinteni őket. Legyünk hát elővigyázatosak a kis dolgokkal kapcsolatban, mint aminő egy horzsolás vagy egy enyhébb betegség vagy bármi egyéb, ami törődést igényel. Ám a józan ész nevében engedjék meg nekünk az elővigyázatlanság a fontos dolgokat illetően, mint amilyen a házasság, különben magának az életnek forrása apad ki bennünk.”⁴

Ha a jócskán előrehaladt medikalizáció kultúráját figyeljük, akkor azt találjuk, hogy az elővigyázatlanság nemhogy nem része az egészségnek, hanem egyenes ellentmondásának, ellenségének tűnik fel. Ma már szinte nem is értjük, hogyan lehet az egészségre így gondolni. A kérdés csak az, hogy tudunk-e olyan felhőtlenül örülni egészségünknek, hosszabb életünknek, mint ahogy az „elővigyázatlanság” korában élők tették. Nem úgy van-e, hogy lelkileg szinte bele vagyunk betegedve nagyobb egészségünkbe; hogy egészségünk beteges?

dr. Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. „Az egészségért azért aggódnak, mert ismétlődően és konzisztensen az embereknek azt a hitét erősítik, hogy az életüket rejtett veszélyek fenyegetik.” *James La Fanu*. *The Rise and Fall of Modern Medicine*. New York: Carroll and Graf Publishers; 2000.
2. *Alberto Melucci*. *The playing self, person and meaning in the planetary society*. Cambridge: Cambridge University Press; 1996. p. 84.
3. *Anthony Giddens*. *Modernity and Self-identity, Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press; 1991. p. 124.
4. *Chesterton GK*. *Eretnekek*. Budapest: Szent István Társulat; 1991. p. 47.